

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

Одељење језика и књижевности

Огранак у Нишу

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈЕЗИК МРЖЊЕ У ИНТЕРПЕРСОНАЛНОМ И ЈАВНОМ ГОВОРУ

Примљено на VII скупу Одељења језика и књижевности,
одржаном 28. октобра 2025. године, на основу рецензија
академика Јасмине Грковић-Мејџор и академика Александра Ломе

Главни уредник
академик Љубинко РАДЕНКОВИЋ

Уредници
проф. др Софија МИЛОРАДОВИЋ
проф. др Марина ЈАЊИЋ

НИШ – БЕОГРАД 2025

КАКО ЧИТАТИ ЗИДОВЕ МРЖЊЕ – УВОД У НЕОНАЦИСТИЧКЕ СИМБОЛЕ У УЛИЧНОЈ ПРОПАГАНДИ

Ана Љ. Петровић*

Универзитет у Београду

Факултет за образовање учитеља и васпитача

Катедра за српски језик, књижевност

и методикау наставе српског језика и књижевности

У овом раду је дат уводни преглед основних неонацистичких/неофашистичких симбола присутних у јавним просторима наше земље. Корпус за рад чини 15.000 фотографија (нео)нацистичких и (нео)фашистичких обележја – пре свега на територији Београда, али и Новог Сада, Ниша и других делова Србије. Природа забележених облика уличне „уметности“ и других јавно доступних натписа у служби говора мржње учинила је анализу нужно мулти-модалном, али и мултидисциплинарном. Уочена обележја издвајају се у три групе: утврђене симболе везане за историјске фашистичке покрете и њихове нове верзије; словне и нумеричке комбинације које упућују на неонацистичке групе и пароле; слике старијих и новијих фашистичких вођа различитих типова и нивоа, као и стваралаца које неонацисти присвајају.

Кључне речи: графити, говор мржње, неонацизам, неофашизам, расизам, антисемитизам, антициганизам.

1.1. Првобитна замисао иза овог рада била је да се преко 15.000 слика¹ неонацистичке и неофашистичке уличне пропаганде (графита самих, те налепница, мурала и постера) систематизује, опише и анализира у складу с методама критичке анализе дискурса. Но временом се у разговорима о овој теми испоставило да људи добро уочавају натписе попут „Милица лажљивица“, али оне који припадају мом корпусу не, иако су много бројнији, а неки од њих и доста већи. То посебно чуди, али и брине, ако се симболи

* ana.petrovic@uf.bg.ac.rs

¹ Тешко је зауставити се на једном броју, јер, нажалост, скоро сваког дана има мноштво новог материјала, те се тако број примера између две верзије рада скоро удвостручио.

мржње и убилачких покрета јављају на местима куда пролазе многи људи, а посебно испред неких од највиших научних или државних институција у земљи или, чак, на њима – код Победника на Калемегдану, дуж читаве Кнез Михаилове улице и на Тргу републике, испред САНУ, Матице српске, Народне скупштине, Историјског музеја Србије, Генералштаба, Народне библиотеке Србије, Радио-телевизије Србије, на Тргу Николе Пашића, Агенцији за спречавање корупције, београдском Ректорату и Академском платоу, поред спомен-плоча жртвама неонациста Душану Јовановићу и Драгану Максимовићу, као и на савамалском споменику Јеврејима угушеним у душегупки, те другде². С обзиром на то, рад је преусмерен на приказивање – кратко, због разумљивог ограничења у простору – најчешћих таквих симбола. Тако би, с једне стране, могао послужити као полазна тачка за упознавање домаће србистичке и лигвистичке сцене са системом знакова мржње у нашем јавном простору, а и за будућа дубља истраживања, с друге.

Из угла критичке анализе дискурса, треба не само анализирати дискурс већ се и запитати зашто је он такав (Starčević i dr. 2019: 59). У истом кључу, слажем се са наведеним ауторима и око тога да је наоко „неутралан“ став немешања „све само не неутралан“, те да постоји потреба да истраживач буде ангажован, посебно кад је суочен с дискурсима који људски живот унижавају или угрожавају (Starčević i dr. 2019: 68). Но то не значи да ће анализа бити ишта мање објективна – напротив.

1.2. Ако се град схвати као текст, „симболички полигон на којем политика спроводи захвате у складу са политичким и/или националним имагинаријем“ (Radović 2013: 11), поруке исписане по његовим зидовима говоре нам нешто о његовим становницима и идентитету који неки од њих успостављају и потврђују, а и о томе како други на то (не) одговарају. У својој сјајној монографији посвећеној политичким графитима, али и графитологији уопште, Митја Великоња тврди да је утицај графита обрнуто пропорционалан њиховом трајању, те да они који „естетски или политички представљају већи проблем или провоцирају, вређају и критикују морају се сатрти у корену – зато бивају прекречени или прецртани преко ноћи“ (Velikonja 2020: 43).

1.3. Узевши у обзир претходно речено, те да нереаговање није неутрално, поставља се, са стране критичке анализе дискурса, неколико питања

² Испред Универзитета у Нишу, а близу кеја, где је 2019. због антифашистичке мајице избуден Урош Јањић, нашла се поред налепнице међународне неофашистичке организације и велика налепница на енглеском „Алекс Цоунз је био у праву[.] InfoWars.com“. Познат као „улаз“ у ултрадесничарске воде у Америци, у питању је власник и водитељ дезинформативног сајта и продавнице InfoWars, којем је суд наредио да породицама оштећених плати милијарду и по долара јер је тврдио да је масакр у школи Сенди Хук, током којег је убијено двадесеторо деце и шест наставника, био представа (Collins 2023). То је довело до тога да су његови пратиоци преживелима и њиховим родитељима претили смрћу, силовањем и говорили им да њихова мртва деца и супруге нису постојали, а неки су планирали и да откопају гробове како би доказали да у њима нема мртвих (Collins, Eaton-Robb 2022).

zаштo над текстом који нам нуде наши градови. Зашто је друштвена клима таква да се неко осећа довољно слободно да по зидовима оставља нацистичке симболе? Зашто је тај неко, у ствари, мрежа неких, јер се њихов материјал може наћи од граничног прелаза на Хоргошу до Ниша, од Чуруга до Новог Пазара? Зашто то нису само успутни графити некога ко је купио спреј у локалној гвожђари него су у питању стотине налепница, професионално осликаних мурала, за које су биле потребне скеле и дани, али и постера? Зашто су те налепнице разноврсне и висококвалитетне? Зашто су се они који такве симболе остављају усудили да то чине по центру Београда, испред најбитнијих институција? И, кад су се већ они усудили на то, зашто то све остаје без одговора јавности или институција – и оних којима је познавање оваквих симбола посао – у неким случајевима, чак годинама, и поред новинских извештаја?³

У нади да је, код последњег питања, ствар само у превиду, те да би се у сваком васпитаном људском бићу способном за емпатију при упознавању с мржњом јавила жеља да на њу јасно одговори: „Не!“⁴, дајем овај краћи увод у неонацистичке и неофашистичке симболе по нашим градовима. Ако је град текст, важно је упознати елементе његовог језика и умети их читати како би се видело ко ту живи и има моћ да шаље поруке. После тога ће, на крају текста, бити дат колаж с неким од примера наведених знакова.

1.4. Кратак осврт на терминологију: свесно користим баш термине (нео)нацистички и (нео)фашистички јер сматрам да су други, попут „ултрадесничарски“ и сл., само еуфемизми и да, као такви, замагљују стварност, што је посебно проблематично ако су у питању покрети који промовишу убијање. Верујем да ће оправданост директног реферисања на нацисте и фашисте постати врло брзо јасна кроз низ симбола директно повезаних или са полазним покретима који су носили то име, или са њиховим данашњим међународним настављачима.

2. У нашем корпусу примећују се теме које су и ранији домаћи истраживачи регистровали (Kisić i dr. 2020). Но саме групе – бар по зидном стваралаштву и пропаганди – доста су различите. С описом ћу кренути од општијих знакова ка онима карактеристичнијим за наше поднебље, од визуелних ка бројчаним. Као основа ће ми послужити пре свега база/речник *Hate on Display™ Hate Symbols Database* (HoD) и образовни материјал које су различите немачке државне институције⁵ издавале у оквиру својих

³ Фотографисала сам, у једном тренутку, и антифашистичке налепнице као одговоре, али ту није било толико материјала јер су оне мање-више једнообразне, на територији Београда не претерано квалитетне и, такође на територији Београда, врло брзо бивају, за разлику од фашистичких, примећене и исцепане.

⁴ Као што се то чини у, на пример, Хамбургу.

⁵ Посебно се у Немачкој добро ради на образовању о овој теми, што је и разумљиво с обзиром не само на њену историју већ и на свесну и активну одлуку о томе како ће се према својој историји односити.

активности усмерених на борбу против десничарског екстремизма и расизма (Kennzeichen des Rechtsextremismus 2020, Integriertes Handlungskonzept gegen Rechtsextremismus und Rassismus 2016).

При уочавању и интерпретацији ових знакова треба имати на уму следеће: они који их користе свесни су да није више пристојно јавно их приказивати, те су они прикривени, дати путем замена, кодова и еуфемизама. Ово помаже да се унутар групе створи осећај јединства, али и да се, за зналце, јасно укаже на подршку одређеним вредностима. Истовремено, њихова замагљена природа и, у неким случајевима, полисемичност, пружају прилику да се одбране позивањем на неку блажу, невинију интерпретацију знака⁶.

Но на нашим улицама се, нажалост, може приметити и то да се праг пристојности везан за то шта се може приказати спустио. Стога се често отворено јавља и оно што је раније било неприкладно – врло јасни симболи, директно преузети од разних фашистичких покрета, мање или више познатих.

2.1. Келтски крст (и WPWW)

Једнакостранични крст уписан у круг најчешћи је неонацистички симбол који сам могла забележити на нашим зидовима. Користи се као замена за свастику, посебно тамо где је она законом забрањена. Релативно једноставан за израду, лако се и уписује унутар многих назива навијачких група или њихових крајева док год имају о у себи. Такође се код навијача примећује и како је обичан крст, у чија четири поља су се уписивале ознаке, почео у последњих неколико година да се све чешће претвара у келтски крст. У његовим угловима се могу наћи и слова WPWW, као акроним за *White Pride World Wide* ('Бели понос широм света'). Такав је представљао лого за Стормфронт, један од главних сајтова за беле супремацисте.

2.2. Тоштенкојф

Симбол СС (*Schutzstaffel*) трупа, а посебно оних задужених за концентрационе и логоре смрти током Другог светског рата. Касније основана То-

⁶ То је изузетно добра тактика ако је и друга страна вољна да поверује да је, рецимо, теговажа свастике на некоме из Србије ту само из велике љубави према хиндуизму, сноп пружа са секиром из интересовања за староримску историју, а 1488 јер је нећака рођена 8. августа 2014. године.

тенкопф дивизија била је одговорна за више ратних злочина, укључујући и неке масакре. Овај симбол може се на нашем простору видети у разним облицима, коришћен од разних група, а наши „гробари“ је чак користе у оквиру својих налепница – посебно навијачка група *Partizan Offender*, који и иначе имају изражену неонацистичку иконографију. Иако понекад мало измењена, као што је била и током своје званичне употребе у зависности од тога у ком је материјалу рађена, баш оваква мртвачка лобања с костима јесте нацистички симбол.

2.3. Свасџика, кукасиџи крсиџи

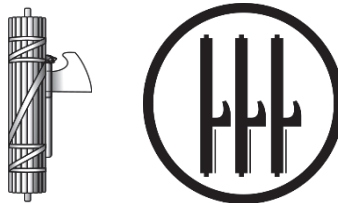
Најпознатији нацистички симбол релативно се ретко јавља, но оставља јак утисак кад се јави. У домаћој верзији, која се може видети на више места у Београду, у њега су уписана оцила. У свом основном облику нешто је чешћи у Новом Саду.

2.4. Муње СС џруџи

Ове трупе су у нацистичкој Немачкој биле одговорне за спровођење расних и других идеолошких закона, за концентрационе логоре смрти, а у њиховом саставу је деловао и Гестапо. Њихов симбол се може наћи уместо слова С на више места, не толико често сам. Изведен је од две сиг руне.

2.5. Фасџио

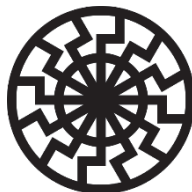

Свежањ прућа са секиром, коришћен од старог Рима, дао је име фашизму, чији је јасан симбол. Налази се на нашем простору доста стилизован – и, тиме, прикривен – на налепницама Зентропе, *Patriotic Front*, али и на графитима. Три оваква знака унутар круга била су амблем италијанске авијације током Другог светског рата и такође се могу видети на налепницама код нас.

2.6. Руње, посебно одал ᚿ , ᚻ (ᚻ иваз), ман ᚷ (алгиз), ир ᚦ , сиг ᚱ (совило)

Коришћене су у нацистичком мистицизму, уопштено зазивају тај период, али и замишљену везу са Викинзима, идеализованим белим ратницима. *Одал* је симбол белих супремациста јер, кад има и стопице, представља и стопљена слова WP (White Pride, бели понос). Користио га је део СС-а који се бавио расном чистоћом те организације, а на Балкану је изузетно важан као амблем СС дивизије *Принц Ојген*. *Тир* је ратничка руна, а будући да изгледа као стрела, истовремено је и једноставан за цртање, али и врло полисемичан, те се лако може представити као нешто с невинијим конотацијама. *Ман* и *ир* руње најчешће иду заједно да би означиле датум рођења и смрти мртвих неонациста, по угледу на то како су се користиле током Другог светског рата. Могу се видети уз имена Максима Марцинкијевича Тесака, једног од главних руских неонациста, и Томија Линда, шведског момка о чијем је убиству врло искривљена вест коришћена како би се распалила расна мржња. Руње често користе навијачи из групе *Partizan Offender*.

2.7. Црно сунце

Као и свастика и коловрат, у питању је још један од симбола Сунца које су нацисти присвојили. Чине га руње сиг поређане у круг. Слично сунце се може наћи као мозаик у Химлеровом замку Вевелзбург, као и на амблему Азовског пука у Украјини. Код нас се јавља као позадина за Кајла Ритенхауса, који је аутоматском пушком убио двоје људи који су протестовали против убиства Џорџа Флојда, црнца, од стране полиције, те на материјалу *Serbia Division* уз тотенкопф, келтски крст, Недићев грб (тј. грб забрањеног Националног строја) и Зборов штит и мач.

2.8. Гоџица (Фракџур и слични фонтови)

Иако сама по себи не мора нужно имати негативне конотације, постаје такође знак нациста када се користи уз друге екстремистичке симболе или у називима група *Belgrader Jugend*⁷ / *Београдска омладина* (уз келтски крст и Недићев грб) или *Serbia Division* (уз црно сунце, тотенкопф, пентаграм срца, такође Недићев грб или штит Љотићевог Збора).

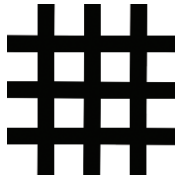
⁷ Референца, наравно, на Hitlerjugend.

2.9. *Пентаграм срца*

Многи фашистички логои поигравају се с неким од основних симбола, врло често келтским крстом, па тако и овај. Њега је осмислио Драгош Калајић⁸, а као свој га користе Београдски националисти и *Serbia Division*. Изгледа као четворокраки келтски крст којем кружнице нису потпуно завршене.

2.10. *Коловрат*

Овај симбол један је од полисемичних. Могао би се тумачити и као знак повратка старој словенској вери, но, пошто се најчешће дао видети на људима уз транспаренте „Србија Србима“, келтски крст, руне, анти-антифа знаке, Недићев грб и сл., те као део логоа продавница робе с истим знацима, чешће га и треба тумачити као симбол словенских неонациста. Не треба избећи ни тумачење њега као двоструке свастике.

2.11. *Гвоздена гарда / Легија архангела Михајла*

Као знак овог румунског фашистичког, изразито антисемитског покрета, одговорног за неколико јеврејских погрома, који су укључивали и иживљавање над децом млађом од 5 година (Simpson 1988: 255), може се користити горњи знак, тзв. крст архангела Михајла. Но много је чешће то портрет њеног оснивача Корнелија Кодреануа. Овај покрет је посебно близак домаћим фашистима због јаког нагласка на православљу, због чега постаје популаран и међу неким англофоним нацистима. Приказани крст коришћен је и током масакра у цамијама у Крајстчерчу на Новом Зеланду.

⁸ Његов се лик може наћи на мајици у једној од неонацистичких продавница, уз натпис „Учитељ идеје“. Поред њега на стубовима гори вечни пламен, уз године рођења и смрти стављене су нацистичке руне за живот и смрт, а иза њега се промаља његов пентаграм срца скоро као келтски крст, док је испод име продавнице, с коловратом.

2.12. Генерација иденитијетиа

Изворно француска антимуслиманска организација за беле националисте у родној земљи је забрањена 2021. због изазивања мржње (ГРАНЕ 2023). Ипак, њени знаци се, осим у другим европским земљама, могу наћи у Београду: код Лиона, у Жаркову, на Петловом брду и по читавој Сремчици.

2.13. Will2Rise, Rise Above Movement

У Србији се могло претходних година наћи доста мурала и налепница поменутих америчких покрета. То не треба да чуди с обзиром на то да се њихов вођа Роберт Рундо крио од америчких власти у Србији (више пута, иако је протеран из ње) и другим земљама Балкана. Одатле је организовао борилачке клубове којима је промовисао своје нацистичке и расистичке погледе на свет, те финансирао оснивање разних мањих неонацистичких ћелија и продавница, за које је радио и као модел (Colborne 2020a, Colborne 2021, Thorpe 2023).

2.14. Мање чести симболи

Јужњачка америчка заставица, заставица Новорусије, заставица Руског царства, заставица Јужноафричке Републике до 1994. године

Застава америчке конфедерације важи као симбол расизма, будући да су се јужне државе бориле за одржање црначког ропства. Чланови група које стоје иза графита којима се бавимо присвајају и за своје потребе користе и заставу Новорусије, сигурно противно вољи доброг дела људи који се за њу боре. Тако се она налази и на налепници с Гестаповом мртвачком

лобањом, коловратом и именима Русича⁹ и проукрајинске Мизантропске дивизије, коју је Русија забранила због расизма и неонацизма (извештај Истражног комитета Руске Федерације, Маркин 2016). Може се ту јавити и назив Империјалног легиона, паравојне формације белих супремациста која пружа војну обуку неонацистима из европских земаља и Америке у својим камповима код Санкт Петербурга (Russian Imperial Movement 2021). Како се у снимку посете Србске акције Империјалном легиону може чути, вођа Легиона говори „да је та организација већ годинама 'подвргнута прогону' од стране руских власти, као и да им је полиција више пута претресала просторије“ (Котарчевић 2022). Осим што је због свог деловања привукла пажњу Русије, њу су САД прогласиле терористичком организацијом, заједно с тројицом њених вођа (Ромео 2020), а то је учинила и Канада (Power 2021). Застава Јужноафричке Републике до окончања апартхејда такође се уклапа у светоназор ових група. У првој верзији овог текста нисмо имали примере за проукрајинске знаке, али се у међувремену појавило око десет примера: неколико фломастером нацртаних симбола Азовске бригаде у селу код Лазаревца (преко њих исписано Z) и, 2025. године у Београду, налепнице са знаком поменуто проукрајинске Мизантропске дивизије.

Штисеристији, Евројско брајсџиво, Злајина зора, Кју клукс клан

Знаци ових група су били ретки, али се и они јављају на улицама наших градова. У питању су (нео)нацистичке, антисемитске и расистичке групе на територији различитих земаља. Код Европског братства можемо видети раније поменуто поигравање келтским крстом при осмишљавању нових логоа.

3. Бројевни кодови се углавном односе на скраћенице тумачене преко места одређеног слова у абедици или, ретко, азбуци. На пример, А = 1, В = 2, С = 3 итд.

⁹ Русич – чији је вођа објављивао слике себе како коље штене, одсеца му главу и једе га, те слике са заставом нацистичке Немачке, и који је позивао на убиство бескућника и деце, због чега је и као младић привукао пажњу санктпетербуршког тужиоца (Фанат „Зенита“, убивајући шенка 2011) – одбацује хришћанство и хришћанску љубав и милост као знаке слабости (Aitamurto, Downing 2024), слично домаћим неопоганским неонацистичким Синовима Сварога, који су своју робу продавали чак и у оквиру Павиљона „Цвијета Зузорић“.

3.1. 1161 / AAFA

Акроним за анти-антифа. Будући да није пристојно назвати се директно фашистом, релативно лако пролази назвати се анти-антифашистом – посебно ако се то чини додатно шифровано. С обзиром на то да антифашисти користе као свој знак 161 („Антифашистичка акција“), борбе графитима се могу релативно лако водити дописивањем и прецртавањем прве јединице.

3.2. 14 и 88

Бројка 14 се односи на 14 речи у енглеском „We must secure the existence of our people and a future for white children“ (‘Морамо осигурати постојање наших и будућност беле деце’), који је сковао бели супремациста Дејвид Лејн. Такође се може наћи и као „14 Words“ – код нас, на пример, на зиду око Вазнесењске цркве у Београду. Често се користи уз 88, што је нумеричка ознака за двоструко слово Х (осмо у абеди), тј. скраћеницу за „Хајл Хитлер“.

3.3. C18, 28

Скраћеница за Combat 18, међународну неонацистичку организацију. Могуће су варијације и Борба 18 или Одред 18. Најчешће се виђа на налепницама навијача Рада или крајевима које они „држе“. Бројке 18 су иницијали Адолфа Хитлера. Понекад се може срести и име Крв и част (с варијацијама Blood and Honour (B&H), Blut und Ehre) – слоган Хитлерјугенда – али ретко, бар у овом корпусу, уз нумерички акроним 28, мада се тако може наћи у Босни и Херцеговини (Kuloglija 2020).

3.4. 1312 / ACAB

У основи је нумерички „превод“ латиничног акронима ACAB, који првенствено значи „All Cops Are Bastards“ (‘Сви полицајци су копилад’), у ком случају може долазити и од десничара, али и од левичара. Ипак, кад долази здесна, може се тумачити и као „All Communists Are Bastards“ (‘Сви комунисти су копилад’), као што се могло видети поред Дома синдиката.

3.5. BH 216

Тирилични нумерички „превод“ акронима за Београдске националисте, једну од неонацистичких група с којима је Роберт Рундо сарађивао. Њихов потпис се могао наћи изнад мурала Алберту Андијеву на Дому омладине, али и на многим другим местима, бар док се Рундо крио у Србији. Откад је Рундо по други пут отишао из Србије, није се могао приметити њихов нови материјал. Уз 216, њихова одлика је био и Калајићев пентаграм срца.

4. Групе које стоје иза ових знакова, бар оне потписане, јесу Зентропа (са њиховим Клубом 451¹⁰), Србска акција, Београдски националисти, *Serbia Division, Belgrader Jugend* / *Београдска омладина*, те навијачи, пре свега

¹⁰ Референца на температуру, у фаренхајтима, на којој папир сагорева и нацистичко спаљивање „неподобних“ књига. Њихов лого је бројка 451 исписана арт деко словима, а испред благо измењеног келтског крста, у једној верзији. У другој, из књиге која сагорева уздиже се велика руна тир као стрелица.

„гробари“, и то из група Офендери, Принципи, Анти-Роми, *Shadows*, и „радовци“, група *United Force*.

По квалитету и квантитету материјала, рекло би се да највећим буџетом располаже Зентропа, што има смисла будући да је у питању огранак међународне неофашистичке организације¹¹. Она на територији Србије игра користећи симболику блиску домаћој циљној публици – Његоша, четнике, Љотића. Истовремено, одржава везе с интернационалном нацистичком и фашистичком сценом, па се на њеним налепницама могу видети франкиста Рамиро Ледезма, вођа Гвоздене гарде Кордеану, фашистички снопови пружа са секиром, Ернст Јингер. Иако је дизајн њиховог пропагандног материјала одличан, бар део је узет без одобрења од уметника који нису тога ни свесни.

Од новијих особа које се јављају, ту су Кајл Ритенхаус и Томи Линд, али посебно је важан Максим Марцинкијевич Тесак, који је са својим сарадницима био одговоран за више убистава несловена. Снимак одрезивања главе двама мигрантима је са саучесницима чак и окачио на интернет. Њему је посвећено неколико мурала (Marković 2022), те графита, као и више добро дизајнираних и квалитетно одштампаних налепница већег формата.

Најочигледнију нацистичку симболику има *Serbia Division*, а Србска акција има материјал слабијег квалитета од оног Зентропиног, али га има доста и често је мање директан око основних ставова. Чак се понешто од њиховог пропагандног материјала никако и не може директно повезати са нацизмом, што им онда даје одступницу у случају да неко изазове њихове објаве. Србска акција је, притом, била једна од неколико организација подржаних на изузетно битном неонацистичком сајту *Iron March*, преко којег је члан српског порекла, припадник В&Н и С18, организовао и међународну илегалну трговину оружјем на подручју Балкана (Kuloglija 2020).

Досад непоменута група МС (мотоциклистички клуб) Срби нема своје графите, али испред својих окупљалишта поносно и неометано истиче заставе са своја два главна знака – великим СС тотенкопфом на гвозденом крсту и Недићевим грбом. То чине и на прометним местима, попут локала прекопута Лидла на Ади. Често су део разних литија и добротворних акција, у друштву су јавних функционера и представника цркве, што новинари углавном некритички преносе (Humani motociklisti 2017, Moleban 2022, Vesić i bajkeri 2019), чиме се у јавности припадници ове групе „перу“ од евентуалних критика.

Поменуте групе, осим што шире своју пропаганду прилично неометано улицама наших градова, имају и своје клубове, продавнице и финансијере, не помињући илегалне изворе прихода, одакле црпу новац за стално нов, разноврстан и ефектан материјал. Продаја одеће с оваквим симболима и млађим и старијим људима доводи до тога да се они нормализују, јер се келтски крстови, СС руне, руна одал, тотенкопфи, Недићев грб и сл. могу

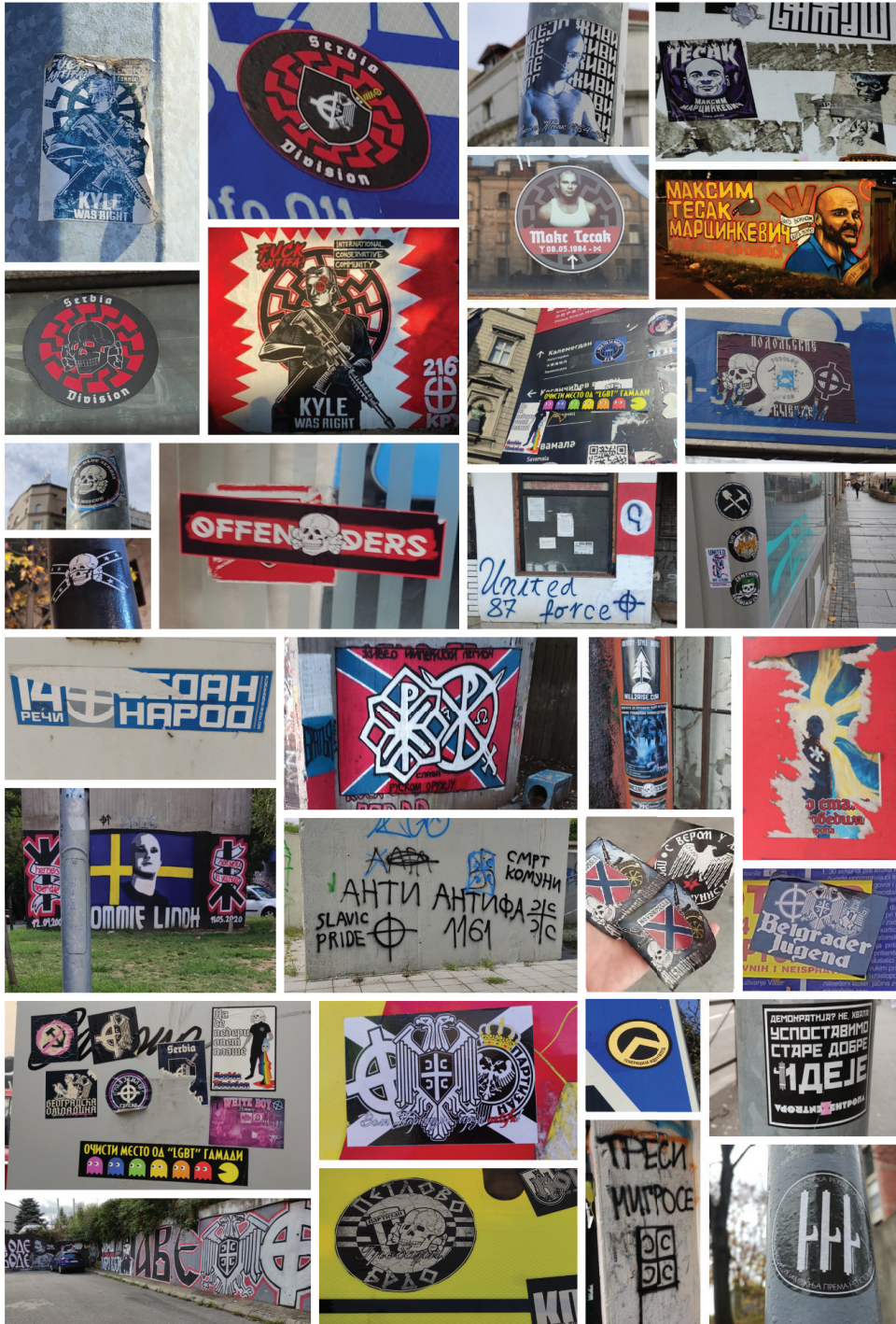
¹¹ Имају огранке, рецимо, и у Грчкој и Шпанији.

видети и у јавном превозу или чак на јавним личностима. Како припадници ових група улазе све дубље у њих, што су старији, више тих симбола носе и на себи самима, те се у јавности и медијима могу видети и јасне нацистичке тетоваже. Иако постоји закон против промоције нацистичких симбола (Zakon 2009), а било је и медијских извештаја о некима од њих (Marković 2022), сами знаци остају и опстају.

5. Међу забележеним примерима се издвајају три веће групе симбола. Прво су устаљени визуелни симболи неких фашистичких и нацистичких покрета. Ту су они старији, које су користиле одређене групе и институције у Хитлеровој Немачкој и Мусолинијевој Италији, као и они новији, често конструисани у одговор на забране очигледнијих нацистичких симбола. Другу групу чине словне, нумеричке и словно-нумеричке комбинације које у скраћеном и полускривеном облику упућују на неонацистичке групе или њихове паролe. Уз потписе група које стоје иза ових знакова, трећу целину чине нестандардизовани визуелни прикази особа које су неонацистима битне: од историјских политичких, војних и идејних вођа директније везаних за нацизам и фашизам, преко нових вођа и палих неонациста, до оних личности које саме нису ни могле бити део ових покрета, али које они присвајају како би себи дали на значају и легитимитету. Овако створени и коришћени симболи се потом могу комодификовати и искористити као средство стварања маркетиншког идентитета, тј. брендирања, чиме се отвара пут и за финансијску добит на њима.

У овим појавама, а и у одговорима на њих има разлике између градова. Ниједно место у ком сам била није било без неког од ових симбола, но највише их је имао Београд. Нажалост, посебно кад се говори о најмногљуднијем граду и престоници, Београд је имао и изузетно слаб, скоро непостојећи одговор – као што сам поменула, нешто мало антифашистичких налепница брзо бива исцепано, а оне неонацистичке годинама стоје оштећене, евентуално, само временским непогодама. С друге стране, иако је у Новом Саду било доста симбола мржње, тамо је било и директних одговора на њих – било да су званичне институције укључене, па су уклањале графите, било да су сами грађани крчили нацистичке натписе и прелепљивали фашистичке налепнице, али и сами израђивали своје, с порукама подршке онима које нацисти мрзе. Ипак, и тамо има делова града, попут Подбаре, који делују као да су у потпуности под контролом неонациста.

Важно је овде поменути да ниједна од партија званично не подржава фашистичке групе. Врло је могуће да је нереаговање јавности делом узроковано мањком знања о нацистичким обележјима, а могуће је да је тај мањак присутан и код нових регрута који у ове воде улазе путем навијачких група. С обзиром на то, сматрамо важним да се у образовању, посебно на часовима историје и у припреми будућих службених лица, обрати пажња на оваква обележја, њихов историјат и, у образовању представника власти, њихов модерни контекст. То би допринело да се овакве групе препознају и да им се,

иако неформалним, укине доток новца од иностраних финансијера, те да им се, у складу са Законом о забрани употребе неонацистичких или фашистичких симбола и обележја, онемогући да такве симболе истичу или да зарађују продајом робе с њима. Будући да држава поседује моћ и ресурсе које би могла искористити у васпитном раду с оваквим групама, битно је да своју политичку вољу усмери на њихову идентификацију и одговарајуће даље кораке, с једне стране, и на образовање генерација који се могу одупрети ономе што је у прошлости и на овим просторима узроковало ужасна страдања.

Фершурен у истраживачу који се бави критичком анализом дискурса сматра наивном наду да ће својим радом променити свет набоље, али је сматра циљано таквом, јер истраживач, иако свестан ограничења пред њим, не одустаје. С том мишљу понављам наду да ће овај попис многих знакова који чине део наше свакодневице довести бар део читалаца до мисли: „Не, ово није у реду и ово не сме остати без одговора“, а можда и сукладног деловања.

Литература

Маркин 2016: Иванович Маркин, Владимир. „Задержаны три участника экстремистской организации «Misanthropic division»“. *СледКом, Следственный комитет Российской Федерации*, 14 июля 2016. <<https://sledcom.ru/news/item/1053894/>>. 9. 9. 2025.

Фанат „Зенита“, убиваюци щенка 2011: „Блоггеры добились прокурорской проверки после появления в Сети снимков с фанатом «Зенита», убивающим щенка”. *NewsRU*. <<https://www.newsru.com/crime/28nov2011/zenitdecapitdog.html>>. 9. 9. 2025.

*

Aitamurto, Downing 2024: Aitamurto, Kaarina and Downing, Ross. *Germanic and Slavic Paganisms. Security Threats and Resiliency*. London: Bloomsbury Academic, 2024.

Colborne 2020: Colborne, Michael. “The radical right is exploiting a Swedish teen’s murder”. *openDemocracy*, June 2, 2020. <<https://www.opendemocracy.net/en/countering-radical-right/the-global-radical-right-is-exploiting-a-swedish-teens-murder/>>. 13. 12. 2023.

Colborne 2020a: Colborne, Michael. “An American White Supremacist’s New Home in Serbia”. *Bellingcat*, November 18, 2020. <<https://www.bellingcat.com/news/2020/11/18/an-american-white-supremacists-new-home-in-serbia/>>. 14. 12. 2023.

Colborne 2021: Colborne, Michael. “‘On the Run Again’: Has US White Supremacist Rob Rundo Returned to Serbia?”. *Bellingcat*, December 2, 2021. <<https://www.bellingcat.com/news/uk-and-europe/2021/12/02/on-the-run-again-has-us-white-supremacist-rob-rundo-returned-to-serbia/>>. 14. 12. 2023.

- Collins 2023: Collins, Dave. "Sandy Hook families offer to settle Alex Jones' \$1.5 billion legal debt for a minimum of \$85 million". *Associated Press*, November 28, 2023. <<https://apnews.com/article/alex-jones-bankruptcy-sandy-hook-shooting-infowars-4d3323728cf2d5f8da36ae0d2fd3994a>>. 11. 12. 2023.
- Collins, Eaton-Robb 2022: Collins, Dave, Eaton-Robb, Pat. "Jones won't re-take stand in Sandy Hook defamation trial". *Associated Press*, October 5, 2022. <<https://apnews.com/article/shootings-texas-connecticut-alex-jones-waterbury-1d8b6f48e5c2dde0f956c9017c709ba4>>. 11. 12. 2023.
- GPAHE 2023: "Génération Identitaire [Generation Identity]; Far-Right Hate and Extremist Groups, France". *GPAHE, Global Project Against Hate and Extremism*. <<https://globalextrémism.org/france/#G%C3%A9n%C3%A9ration%20Identitaire>>. 14. 12. 2023.
- HoD: *Hate on Display™ Hate Symbols Database*. Anti-defamation League. <<https://www.adl.org/resources/hate-symbols/search>>. 12. 12. 2023.
- Humani motociklisti 2017: Redakcija. „Humani motociklisti“. *Kolubarske.rs*, 26. 3. 2017. <<https://www.kolubarske.rs/sr/vesti/valjevo/5876/>>. 12. 12. 2023.
- Integriertes Handlungskonzept gegen Rechtsextremismus und Rassismus 2016: *Integriertes Handlungskonzept gegen Rechtsextremismus und Rassismus*. Düsseldorf: Ministerium für Familie, Kinder, Jugend, Kultur und Sport des Landes Nordrhein-Westfalen, 2016.
- Kisić i dr. 2020: Kisić, Izabela (prir.). *Desni ekstremizam u Srbiji*. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2020.
- Kennzeichen des Rechtsextremismus 2020: *Kennzeichen des Rechtsextremismus*. Magdeburg: Ministerium für Inneres und Sport des Landes Sachsen-Anhalt, 2020.
- Komarčević 2022: Komarčević, Dušan. „Za EU opasnost, za Beograd 'njet': Veze ultradesničara iz Srbije i Rusije“. *Radio Slobodna Evropa*, 22. jul 2022. <<https://www.slobodnaevropa.org/a/veze-ultradesnicara-iz-srbije-i-rusije/31953798.html>>. 9. 9. 2025.
- Kuloglija 2020: Kuloglija, Nermina. "Ultra-Right Groups Show Their Face in Bosnian Town". BIRN (Balkan Investigative Research Network). *Balkan Insight*, May 12, 2020. <<https://balkaninsight.com/2020/05/12/ultra-right-groups-show-their-face-in-bosnian-town/>>. 12. 12. 2023.
- Marković 2022: Marković, Radovan (kao R. M.). „Ko je ruski nacista sa satarom čiji mural godinama stoji netaknut u Beogradu? Robijao nekoliko puta i glorifikovao Hitlera (FOTO)“. *24sedam*, 19. 4. 2022. <<https://24sedam.rs/drustvo/vesti/127400/ko-je-ruski-nacista-sa-satarom-ciji-mural-godinama-stoji-netaknut-u-beogradu-robijao-nekoliko-puta-i-glorifikovao-hitlera-foto/vest>>. 12. 12. 2023.
- Moleban 2022: „FOTO: Završen 'moleban za svetinju braka i porodice', građani i sveštenici traže zabranu Evroprajda“. *021*, 11. 9. 2022. <<https://www.021.rs/story/Info/Srbija/316692/Pocela-setnja-u-okviru-skupa-Litije-za-spas-Srbije-traze-zabranu-Evroprajda.html>>. 12. 12. 2023.
- Pompeo 2020: Pompeo, Michael R. "United States Designates Russian Imperial Movement and Leaders as Global Terrorists". Press statement, Secretary of State. U.S. Department of State, April 7, 2020. <<https://2017-2021.state.gov/united->

- states-designates-russian-imperial-movement-and-leaders-as-global-terrorists/). 14. 12. 2023.
- Power 2021: Power, Mary-Liz. "Government of Canada lists 13 new groups as terrorist entities and completes review of seven others". News release. Public Safety Canada, Government of Canada. February 3, 2021. <<https://www.canada.ca/en/public-safety-canada/news/2021/02/government-of-canada-lists-13-new-groups-as-terrorist-entities-and-completes-review-of-seven-others.html>>. 13. 12. 2023.
- Radović 2013: Radović, Srđan. *Grad kao tekst*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2013.
- Richardson, Wasser 2020: Richardson, John E. and Wasser, Matthias. *A Guide to Online Radical-Right Symbols, Slogans and Slurs*. Centre for Analysis of the Radical Right, 2020. <<https://www.radicalrightanalysis.com/wp-content/uploads/2020/05/CARR-A-Guide-to-Online-Radical-Right-Symbols-Slogan-and-Slurs.pdf>>. 12. 12. 2023.
- Russian Imperial Movement 2021: "Russian Imperial Movement". *Mapping Militant Organizations*. Stanford University. Last modified February 2021. <<https://cisac.fsi.stanford.edu/mappingmilitants/profiles/russian-imperial-movement>>. 14. 12. 2023.
- Simpson 1988: Simpson, Christopher. *Blowback. America's Recruitment of Nazis and Its Effects on the Cold War*. New York: Weidenfeld & Nicolson, 1988.
- Starčević i dr. 2019: Starčević, Anđel, Kapović, Mate i Sarić, Daliborka. *Jeziku je svejedno*. Zagreb: Sandorf, 2019.
- Thorpe 2023: Thorpe, Nick. "Robert Rundo: US white supremacist arrested in Romania". *BBC News*, March 31, 2023. <<https://www.bbc.com/news/world-us-canada-65141285>>. 13. 12. 2023.
- Velikonja 2020: Velikonja, Mitja. *Politički grafiti. Primeri iz postsocijalističkih država Balkana i Centralne Evrope*. Prevod s engleskog: Slobodanka Glišić. Beograd: Biblioteka XX vek, 2020.
- Verschueren 2012: Verschueren, Jef. *Ideology in Language Use: Pragmatic Guidelines for Empirical Research*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Vesić i bajkeri 2019: „VESIĆ SA BAJKERIMA KOJI SU KRENULI NA KIM: Važno je da Srbi na Kosmetu znaju da nisu prepušteni sami sebi (FOTO)“. *Kurir*. 28. 6. 2019. <<https://www.kurir.rs/vesti/beograd/3276239/vesic-sa-bajkerima-koji-su-krenuli-na-kim-vazno-je-da-srbi-na-kosmetu-znaju-da-nisu-prepusteni-sami-sebi-foto>>. 12. 12. 2023.
- Zakon 2009: „Zakon o zabrani manifestacija neonacističkih ili fašističkih organizacija i udruženja i zabrani upotrebe neonacističkih ili fašističkih simbola i obeležja“. *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 41/2009, dostupno na sajtu Paragraf Lex. <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_zabrani_manifestacija_neonacistickih_ili_fasistickih_organizacija_i_udruzenja_i_zabrani_upotrebe_neonacistickih.html>. 12. 12. 2023.

HOW TO READ WALLS OF HATE – INTRODUCTION TO NEO-NAZI SYMBOLS IN STREET PROPAGANDA

Ana Lj. Petrović

University of Belgrade

Faculty of Education

Department of Serbian Language,

Literature, and Teaching Language and Literature Methodology

S u m m a r y

This paper provides an introductory overview of the main neo-Nazi/neo-fascist symbols in the public spaces in Serbia. The corpus for the work consists of 15,000 photographs of (neo)Nazi and (neo)fascist symbols – primarily in Belgrade, but also in Novi Sad, Niš and elsewhere in Serbia. The nature of the recorded forms of street “art” in the service of hate speech made the analysis necessarily multimodal, but also multidisciplinary. The observed symbols make up roughly three groups: established symbols related either to historical fascist movements or their new iterations; combinations of letters and/or numbers that refer to neo-Nazi groups and slogans; images of older and newer fascist leaders of various types and levels, as well as creators that neo-Nazis appropriate.

Keywords: graffiti, hate speech, neo-Nazism, neo-fascism, racism, antisemitism, antiziganism.